

Robert Vonk

Grenzen stellen. Over exclusie, wederkerigheid en internationale verstrengeling in sociale zekerheid

Rede bij het aanvaarden van het leerstoel Geschiedenis van de Sociale Zekerheid (bijzondere leerstoel vanwege Instituut Gak) aan de Universiteit Utrecht op 8 oktober 2024

**Universiteit
Utrecht**

instituut gak

Mijnheer de Rector Magnificus,
Geachte aanwezigen,

Sociale zekerheid is onlosmakelijk verbonden aan begrenzing. Denk bijvoorbeeld aan de vraag wie er wel én wie er niet in aanmerking komt voor een uitkering of een toeslag. Hoe hoog de uitkering of premie moet zijn, of wie er moet meebetalen. Grenzen doen er dus toe als het gaat om mijn leeropdracht en daar wil ik vandaag bijilstaan.

Die begrenzing begint al bij de leerstoel zelf. Ik heb gehoord dat er bij de bespreking van mijn benoeming door het College van Bestuur enige zorgen zijn geuit over de omvang van mijn leeropdracht. Men was van mening dat het goed zou zijn als de nieuwe hoogleraar dit snel zou weten te beperken tot een meer behapbaar onderzoeksgebied. Hoewel beperking beslist niet mijn sterkste eigenschap is, wil ik dit advies niet in de wind slaan. Ik snap de geuite zorgen namelijk heel goed. Hoe je sociale zekerheid ook definieert, de hoeveelheid aan formele en informele regelingen waarover het zou kunnen gaan is hoe dan ook omvangrijk.

Gelukkig zijn er bij het vaststellen van de leeropdracht door de financier van deze leerstoel – Stichting Instituut Gak – en de Universiteit Utrecht al twee belangrijke beperkingen vastgelegd. De eerste begrenzing is geografisch: mijn leerstoel richt zich op de geschiedenis van de sociale zekerheid *in Nederland*. De tweede beperking gaat om een afbakening in de tijd: de leerstoel richt zich op de periode *na het jaar 1945*. Deze beperkingen juich ik toe. Tegelijkertijd neem je zulke harde grenzen als eerzaam historicus natuurlijk niet al te serieus. Want voor een goed begrip van de naoorlogse geschiedenis van sociale zekerheid in Nederland moet je natuurlijk ook iets weten over sociale zekerheid en sociale politiek van de decennia daarvoor. Ook kennis van de ontwikkeling van sociale zekerheid en sociale politiek in andere landen is handig om te hebben.

Toch wil ik de waarschuwing van het College van Bestuur graag als uitgangspunt nemen voor deze oratie en samen met u verkennen óf en hoe we mijn leeropdracht kunnen inperken tot een behapbaar onderzoeksgebied. Grenzen stellen dus. Daarvoor stel ik een drietal vragen. Ten eerste, wat is sociale zekerheid eigenlijk? Van *wat* bestudeer ik de geschiedenis? Daarna wil ik met u stilstaan bij een vervolgvraag: waarom is de geschiedenis van sociale zekerheid belangrijk? En tot slot zou ik met u willen spreken over de vraag waar in die grote en lange geschiedenis ik mijn accenten leg. Ofwel, wat wil ik de komende jaren gaan onderzoeken?

1. Wat is sociale zekerheid?

Wat is sociale zekerheid? Als u dit aan een voorbijganger zou vragen, komen de woorden ‘belangrijk’, ‘ingewikkeld’, ‘saai’ en ‘te weinig’, ‘te duur’ en ‘onhoudbaar’ waarschijnlijk snel voorbij. Meestal volgen in zo’n gesprek ook concrete zaken, zoals pensioen, de arbeidsongeschiktheidsverzekering of een werkloosheidsuitkering. We hebben dus allemaal wel een beeld van wat sociale zekerheid is. Bovendien zit sociale zekerheid ingebakken in ons taalgebruik. Hoewel ‘trekken van Drees’ tegenwoordig niet meer zoveel wordt gebruikt, zeggen we nog heel makkelijk ‘hij trekt Bijstand’, ‘zij loopt in de Ziektewet’ of ‘ik zit in de WW’. Hoewel die laatste uitdrukking in mijn woonplaats Leiden lange tijd ook kon betekenen dat je in een bepaald café zat (Figuur 1). Ik laat de diepere betekenis die aan de combinatie van het ‘te koop’-bord en ‘WW’ is toe te kennen nu maar even voor wat het is.

Ik wil nu graag stilstaan bij de eerste twee woorden in ons hypothetische gesprek: belangrijk en ingewikkeld. De meeste Nederlanders vinden toegang tot sociale zekerheid namelijk heel waardevol.

In beginsel is de steun voor sociale zekerheid onder de Nederlandse bevolking dan ook groot.¹ Begrijpelijk, want sociale zekerheid biedt mensen bescherming tegen 's levens felheid: gebrek, ziekte, beperkingen, ouderdom, overlijden van een kostwinner of ouder. Het neemt deze levensgebeurtenissen niet weg, maar verzacht de financiële impact daarvan aanzienlijk omdat we die als gemeenschap dragen.

Figuur 1. Voormalig Dranklokaal De WW in Leiden. Foto: Omroep West

Waardevol, maar tegelijkertijd ook onbegrijpelijk. Sociale zekerheid is vandaag de dag een complexe kluwen van op elkaar in- en tegenwerkende verzekeringen, voorzieningen, aanvullende uitkeringen, fiscale kortingen, toeslagen en tegemoetkomingen. Niet alleen burgers verdwalen in dit doolhof, maar ook de overheid zelf. Er zijn ook op het ministerie van Sociale Zaken geen mensen meer die het geheel aan regelingen volledig overzien, laat staan doorgronden. Het is dus geen verrassing dat dit ingewikkelde socialezekerheidsstelsel steeds vaker voor *onzekerheid* zorgt. Mensen kunnen er niet altijd zeker van zijn dat ze recht hebben op wat ze krijgen. Je kan dus zomaar – en soms ook volledig onterecht – te maken krijgen met desastreuze terugvorderingen. Steeds meer mensen nemen dan ook het zekere – geen uitkering – voor het onzekere – iets krijgen dat je misschien wel moet terugbetalen – met een toenemend niet-gebruik van regelingen als beschamend gevolg. Het is *ook* niet verwonderlijk dat het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid zich in haar *Strategische kennisagenda* afvraagt hoe het geheel eenvoudiger, begrijpelijker en doenlijker kan worden gemaakt.²

Die complexiteit is natuurlijk niet nieuw, en dat maakt het moeilijk om sociale zekerheid als object van wetenschappelijk onderzoek te begrenzen. Ik troost me met het feit dat de schrijvers van het enige én overigens al wat oudere handboek *Schets van een leer van de sociale zekerheid* uit 1989 er ook niet goed uitkwamen. De titel zelf is in dit kader al veelzeggend: verder dan een houtskooltekening kwamen ze niet.

¹ R.J. van der Veen, P. Achterberg, and J. Raven, "De legitimiteit van de verzorgingsstaat. Ontwikkelingen in de publieke opinie over de verzorgingsstaat en de gevolgen hiervan voor het denken over de sociale zekerheid," *Centre for Rotterdam Cultural Sociology (CROCUS)* (2009): 10-17, <https://doi.org/http://hdl.handle.net/1765/19963>, <http://hdl.handle.net/1765/19963>.

² SZW, *Kennisagenda SZW 2023-2026* (Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2023), 15.

In het handboek worden een aantal definities besproken, waarbij sociale zekerheid óf heel nauw wordt omschreven als het geheel aan sociale verzekeringen: dus wel AOW bijvoorbeeld maar geen Bijstand.³ Of juist heel breed wordt neergezet: als alle vormen van inkomensoverdracht tussen huishoudens. Dan gaat het dus niet alleen om sociale verzekeringen en voorzieningen als de Bijstand, maar ook om andere manieren waarop we welvaart herverdelen, zoals huur-, zorg- of kinderopvangtoeslag, studiefinanciering en kinderbijslag.⁴ Ook het wettelijk minimumloon – als toeslag op de marktprijs van laagbetaalde arbeid – zou dan, aldus de auteurs, tot sociale zekerheid kunnen worden gerekend.⁵ Deze lijn volgend, kan er volgens mij ook nog een zaak worden gemaakt voor het includeren van de hypotheekrenteaftrek.

Breed of smal, wat opvalt is dat deze definities sociale zekerheid vooral bekijken als een set instrumenten, waarbij de gereedschapskist naar gelang de invalshoek wat voller of leger is. Maar door de nadruk te leggen op de techniek en institutionele verschijningsvorm verliezen we mijns inziens belangrijke zaken makkelijk uit het oog.

Denk bijvoorbeeld aan de invloed van achterliggende ideeën en denkbeelden en doelstellingen. Sociale zekerheid is niet alleen een technische aangelegenheid. Achter discussies over premies, reikwijdte of verstrekkingen gaan nogal wat waarden en verwachtingen over de samenleving of menselijk gedrag schuil.

Over die zaken denken we lang niet allemaal hetzelfde, terwijl deze opvattingen wel in grote mate bepalen wat we van sociale zekerheidsregelingen verwachten. Recent onderzoek van Lindner, De Koster en Van der Waal laat treffend zien hoe uiteenlopend er gedacht wordt over sociale zekerheid. Zij onderscheiden hierin drie grote stromingen. Zo is er een grote groep die vindt dat sociale zekerheid vooral draait om eigen verantwoordelijkheid en wederkerigheid. Het is goed dat er een sober vangnet is, maar mensen die een beroep doen op sociale zekerheid hebben volgens deze groep wel een 'schuld' die op een of andere manier terugbetaald moet worden door bijvoorbeeld zo snel mogelijk werk te vinden, of door het leveren van een tegenprestatie. Een andere deel van de bevolking vindt dat sociale zekerheid draait om participatie en solidariteit. Sociale zekerheid is volgens deze groep een manier om sociale harmonie en cohesie te garanderen door mensen te stimuleren om naar vermogen te blijven meedoen aan de maatschappij, bijvoorbeeld door vrijwilligerswerk. Daarnaast vindt een grote groep Nederlanders dat sociale zekerheid vooral in het teken moet staan van welzijn en zelfontplooiing. Uitkeringen zijn hier een middel om ervoor te zorgen dat iedereen goed verzorgd wordt, zodat iedereen zich kan ontwikkelen op een manier die bij hen past.⁶

Deze opvattingen en varianten hierop zijn zo oud als sociale zekerheidsregelingen zelf. Ze bestaan niet alleen al heel lang, ze bestaan ook naast elkaar. Er is geen nette volgtijdelijkheid in de geschiedenis waarbij het ene denkbeeld het andere verving en alles anders werd. Juist omdat sociale

³ F. de Kam, C.G.M. Sterks, and G.M.J. Veldkamp, *Kluwer schets van de leer van de sociale zekerheid*, 2e geheel herz. ed., Schets van de leer van de sociale zekerheid, (Deventer: Kluwer, 1989), 18-20; Zie ook: J.M. Roebroek and M. Hertogh, 'De beschavende invloed des tijds'. *Twee eeuwen sociale politiek, verzorgingsstaat en sociale zekerheid in Nederland* (Den Haag: VUGA, 1998), 10-11.

⁴ de Kam, Sterks, and Veldkamp, *Kluwer schets van de leer van de sociale zekerheid*, 19-20.

⁵ de Kam, Sterks, and Veldkamp, *Kluwer schets van de leer van de sociale zekerheid*, 19. Zie ook: A.A. van Rhijn, *Sociale zekerheid : rapport van de Commissie, ingesteld bij Beschikking van den Minister van Sociale Zaken van 26 Maart 1943, met de opdracht algemeene richtlijnen vast te stellen voor de toekomstige ontwikkeling der sociale verzekering in Nederland. Dl 1. Overzicht van de bestaande stelsels in Nederland en een aantal andere landen, benevens van de in sommige dezer landen uitgewerkte plannen tot herziening en uitbreiding der bestaande voorzieningen.* ('s-Gravenhage: Algemeene Landsdrukkerij, 1945), 14.

⁶ Th. Lindner, W. De Koster, and J. Van der Waal, "Different understandings of welfare benefits among the Dutch public: A focus group study," *Social Policy & Administration* 56, no. 7 (2022/12/01 2022), <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/spol.12816>, <https://doi.org/10.1111/spol.12816>.

zekerheid een historisch gegroeid systeem is, zitten al die opvattingen op één of andere manier in ons sociale zekerheidsstelsel gevangen. En omdat ze mede bepalen hoe sociale zekerheidsregelingen eruitzien hebben deze opvattingen en verwachtingen ook een heel reële impact op het leven van mensen die ervan afhankelijk zijn. Juist door oog te hebben voor al deze dimensies van sociale zekerheid – doelen, verwachtingen, verschijningsvorm en effecten – en de samenhang en wisselwerking die hiertussen bestaat, krijg je meer gevoel – en meer grip – op de complexiteit van sociale zekerheid in heden en verleden.

Die complexiteit moeten we dus vooral niet uit de weg gaan. Ik sluit me daarom graag aan bij Gerard Veldkamp, één van de auteurs van het eerder genoemde handboek. Veldkamp had het liever over het 'sociale zekerheidsverschijnsel' dan over sociale zekerheid, en hij was toch niet de eerste de beste. Hij was gepromoveerd op sociale zekerheid en was als minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid verantwoordelijk voor de enorme expansie van sociale zekerheid in de jaren 1960. Bovendien was hij na zijn ministerschap lange tijd als bijzonder hoogleraar *Leer der sociale zekerheid* verbonden aan zowel de Leidse als Tilburgse Universiteit.⁷

Kortom, als iemand een heldere definitie van sociale zekerheid zou hebben moeten kunnen geven, dan was het Veldkamp. Toch kwam hij er niet uit. Sociale zekerheid was volgens hem een verschijnsel 'dat zich in de werkelijkheid voordoet en vanuit die werkelijkheid in zijn volle omvang bestudeerd, onderzocht, verklaard en onderwezen moet worden'.⁸ Dat is best ingewikkeld. Maar het gaat volgens mij om twee zaken.

Ten eerste dat elke wetenschappelijke discipline zijn eigen – vaak unieke – definitie van sociale zekerheid heeft, maar dat het verschijnsel sociale zekerheid zelf die definities overstijgt. Het kan soms handig zijn om sociale zekerheid te begrenzen tot sociale verzekeringen of inkomensoverdrachten, maar in feite omvat het verschijnsel alles wat gericht is op zekerheid van werk, zekerheid van inkomen en zekerheid van gezondheid, zowel op individueel als collectief niveau.⁹ Sociale zekerheid gaat meer dan inkomen. Het gaat ook om meer dan de staat. Het gaat over de manier waarop we als individuen en samenleving levensvoorwaarden en omstandigheden structureren. Het gaat ook over het reguleren van arbeid en arbeidsmarktverhoudingen; het gaat ook over participatie, scholing en herscholing, gezondheid en zorg.

En ten tweede betekent het dat we bij sociale zekerheid verder moeten kijken dan de regeling zelf. We moeten ook kijken naar de effecten van sociale zekerheid op het leven van mensen, de wisselwerking tussen verschillende regelingen en de relaties tussen idealen en beleidspraktijken. Om kort te gaan, we moeten oog hebben voor doelen, verwachtingen, verschijningsvormen en bedoelde en onbedoelde effecten.

2. Sociale zekerheid als transnationaal verschijnsel

Net als Veldkamp werp ik het net wat betreft de leeropdracht dus nogal ruim. En nu ik toch bezig ben, zou ik graag een andere traditionele grens van sociale zekerheid aan de kaak wil stellen. Namelijk die van de natiestaat. We lijden in het publieke, politieke en in zekere zin ook het historische debat over sociale zekerheid aan een soort 'nationale bijziendheid' waarbij ervan uitgegaan wordt dat sociale zekerheid per definitie een puur nationale aangelegenheid is en was. Niets is minder waar. Sociale zekerheid heeft een rijke grensoverschrijdende en internationaal vervlochten geschiedenis. Er werd de gehele twintigste eeuw door op internationaal niveau kennis

⁷ J. Bosmans, "Veldkamp, Gerardus Matheus Johannes (1921-1990)," *Biografisch Woordenboek van Nederland* (2013). <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn5/veldkamp>

⁸ G.M.J. Veldkamp, *De didactiek van de sociale zekerheid* (Deventer: Kluwer, 1984), 11.

⁹ Veldkamp, *De didactiek van de sociale zekerheid*, 11-12.

uitgewisseld over sociale zekerheid, maar ook manieren van doen. Er werd druk gediscussieerd over problemen en probleemdefinities en over ideeën en oplossingen. En deze kennis, ideeën en praktijken verspreidden zich over landen. Ik zou dit hier graag willen illustreren aan de hand van het begrip sociale zekerheid zelf.

Het begrip sociale zekerheid – *social security* – werd gemunt in de Verenigde Staten van de jaren 1930; in de context van Roosevelt's *New Deal*. Het was bedoeld als tegenhanger van het systeem van sociale verzekeringen zoals die in de jaren 1880 onder de Duitse kanselier Otto von Bismarck in Duitsland vorm hadden gekregen. Het Bismarckiaanse systeem van sociale *verzekeringen* richtte zich vooral op het afdekken van arbeidsgerelateerde risico's van bepaalde sociale groep: de arbeiders. Sociale zekerheid had daarentegen een uitgesproken universalistische lading. Het recht op hulp en ondersteuning was binnen dit denkkader inherent verbonden aan burgerschap en niet aan klasse. Het moest dus voor *iedereen* gelden en niet alleen voor bepaalde sociale groepen.¹⁰ Sociale zekerheid zei aanvankelijk dus vooral iets over de 'kring van verzekerden', om het maar in verzekeringstechnische termen te zeggen. Iedere burger had recht op een bepaalde vorm van zekerheid. Dit betekende overigens niet dat iedereen dezelfde rechten kreeg, want ook in de *Social Security Act* van 1935 zijn vormen van verborgen en minder verborgen racisme en seksisme terug te vinden.¹¹

Tijdens de Tweede Wereldoorlog kreeg het begrip sociale zekerheid – aldus de Amerikaanse historicus Peter Baldwin – iets 'messiaans'. Sociale zekerheid werd universeel, allesomvattend en egalitair.¹² Een verzekering *van alles voor iedereen*, en voor iedereen *hetzelfde*.¹³ Dat ging een stap verder dan het idee dat burgerschap bepalend moest zijn recht op hulp. Dat was volgens William Beveridge, die deze ideeën op papier zette in een officieel rapport met de ietwat zakelijke titel *Social insurance and allied services*, ook precies de bedoeling. 'A revolutionary moment in the world's history is a time for revolutions, not for patching', zo stelde hij.¹⁴ Ofwel, het was tijd voor iets groots en meeslepends, niet voor gebroddel in de marge.

Sociale zekerheid werd gepresenteerd als doel – zekerheid van een redelijk bestaan van de wieg tot het graf voor iedereen. En deze boodschap sloeg aan. Ik weet uit eigen ervaring dat het rapport van Beveridge beslist geen *page-turner* is, maar mensen stonden in 1942 letterlijk in de rij om één van de 600.000 beschikbare exemplaren te kunnen bemachtigen.¹⁵ Beveridge bereikte met zijn rapport het hoogste wat je, mijns inziens, als mens kan bereiken: zijn naam werd een zelfstandig naamwoord dat stond voor hoop en belofte.¹⁶

Maar lang niet overal had de term sociale zekerheid de lading van een heilsverwachting. In Frankrijk werd het begrip sociale zekerheid in de jaren na de oorlog bijvoorbeeld vooral gebruikt om te verwijzen naar het bureaucratische apparaat in plaats van een overkoepelde visie of ideaal. De onderliggende regelingen waren helemaal niet universeel, maar vooral 'Bismarckiaans' van karakter

¹⁰ M. Lengwiler, "Cultural Meanings of Social Security in Postwar Europe," *Social Science History* 39, no. 1 (2015): 88, <https://www.jstor.org/stable/90017115>.

¹¹ D. Béland, *Social security: history and politics from the new deal to the privatization debate*, Studies in government and public policy, (Lawrence: University Press of Kansas, 2006), 61-97; Mary Poole, *The segregated origins of social security: African Americans and the welfare state* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2006), 175-80, <http://site.ebrary.com/id/10273431>.

¹² P. Baldwin, *The politics of social solidarity: class bases of the European welfare state, 1875-1975* (Cambridge [England]; New York: Cambridge University Press, 1990), 170. N. Whiteside, "The Beveridge Report and Its Implementation: a Revolutionary Project?," *Histoire@Politique* 24, no. 3 (2014), <https://doi.org/10.3917/hp.024.0024>.

¹³ W.H. Beveridge, *Insurance for all and everything*, The New Way series VII, (London: Daily News Ltd., 1924).

¹⁴ W.H. Beveridge, *Social insurance and allied services: report* (London: HMSO, 1942), 6.

¹⁵ D.T. Rodgers, *Atlantic crossings social politics in a progressive age* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998), 491-93. <http://hdl.handle.net/2027/heb.00064>.

¹⁶ Rodgers, *Atlantic crossings social politics in a progressive age*, 492.

en sterk verbonden met een soort hiërarchische indeling van beroepsgroepen.¹⁷ En in het naoorlogse Duitsland werd de term sociale zekerheid in eerste instantie helemaal niet gebruikt. Sterker nog, in de jaren vijftig kreeg het begrip in West-Duitsland zelfs een uitgesproken negatieve lading, waarbij het vooral werd gebruikt om het systeem van radicale herverdeling van middelen in de DDR mee aan te duiden. Geen belofte dus, maar een schrikbeeld.¹⁸

En hoe zat het in Nederland? Hier leunden we aanvankelijk sterk op de Angelsaksische interpretatie: sociale zekerheid als belofte en doel. Op zichzelf weinig verwonderlijk, want de Nederlandse regering zat tijdens de oorlog in ballingschap in Londen. In het rapport van de commissie die onder leiding stond van Aat van Rhijn kunnen we het volgende lezen:

*‘Sociale zekerheid is het wachtwoord van onzen tijd, waarmede men de poorten naar een betere toekomst hoopt te ontsluiten. In deze jaren van gisting, waarin zooveel waarden zijn verschoven, zooveel bekende bakens uitgedoofd, zooveel verwachtingen in rook zijn opgegaan, is sociale zekerheid het vaste punt, waarnaar allerwege verlangend de handen worden uitgestrekt’.*¹⁹

Ook hier valt het ‘messiaanse’ direct op. Niet alleen door het gebruik van de tale Kanaäns, maar ook doordat sociale zekerheid vooral als een te bereiken *toestand* wordt gedefinieerd: een stip op de horizon. We vinden het ook terug in de door de commissie-Van Rhijn geformuleerde rechtsgrond: ‘De gemeenschap, georganiseerd in den Staat, is aansprakelijk voor de sociale zekerheid en vrijwaring van gebrek van al haar leden’.²⁰ Overigens wel gelijk met een belangrijke bijstelling, ‘op voorwaarde dat deze leden het redelijke doen om zich die sociale zekerheid en vrijwaring te verschaffen’. Wederkerigheid dus. Het was natuurlijk niet de bedoeling dat burgers maar achterover gingen leunen en de staat alles lieten oplossen. Je moest zelf ook wat doen om voor jezelf ‘sociale zekerheid’ te bereiken.

In de jaren 1970 en ‘80 sloeg het beeld van sociale zekerheid in vrijwel alle hierboven genoemde landen om. Zo ook in Nederland. Het recente werk van Mellink, Oudenampsen en Woltring heeft laten zien hoe internationaal verweven en gedreven deze neoliberale omslag in Nederland was.²¹ De belofte van zekerheid van de wieg tot het graf had, zo was de consensus, geleid tot log systeem van regelingen, voorzieningen en verzekeringen dat volgens velen zijn doel totaal voorbij was geschoten. Tegenover iedere 100 werkenden stonden meer dan 86 mensen met een sociale uitkering.²² Nederland was ziek, aldus de toenmalig premier Ruud Lubbers. Het was tijd voor een ‘afscheid van het paradijs’.²³

¹⁷ Lengwiler, "Cultural Meanings of Social Security in Postwar Europe," 90; Baldwin, *The politics of social solidarity : class bases of the European welfare state, 1875-1975*, 163-85.

¹⁸ Lengwiler, "Cultural Meanings of Social Security in Postwar Europe," 90.

¹⁹ van Rhijn, *Sociale zekerheid : rapport van de Commissie, ingesteld bij Beschikking van den Minister van Sociale Zaken van 26 Maart 1943, met de opdracht algemeene richtlijnen vast te stellen voor de toekomstige ontwikkeling der sociale verzekering in Nederland. Dl 1. Overzicht van de bestaande stelsels in Nederland en een aantal andere landen, benevens van de in sommige dezer landen uitgewerkte plannen tot herziening en uitbreiding der bestaande voorzieningen.*, 13.

²⁰ A.A. van Rhijn, *Sociale zekerheid : rapport van de Commissie, ingesteld bij Beschikking van den Minister van Sociale Zaken van 26 Maart 1943, met de opdracht algemeene richtlijnen vast te stellen voor de toekomstige ontwikkeling der sociale verzekering in Nederland. Dl. 2: Algemeene richtlijnen voor de toekomstige ontwikkeling der sociale verzekering in Nederland.* ('s-Gravenhage: Algemeene Landsdrukkerij, 1945), 10.

²¹ B. Mellink, "Politici zonder partij. Sociale zekerheid en de geboorte van het neoliberalisme in Nederland (1945-1958)," *BMGN - Low Countries Historical Review* 132, no. 4 (2017), <https://doi.org/http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.10220>; B. Mellink and M. Oudenampsen, *Neoliberalisme : een Nederlandse geschiedenis* (Amsterdam: Boom, 2022); N.M. Woltring, *De marktconforme verzorgingsstaat. Nederlands neoliberalisme in de lange jaren negentig* (Amsterdam: Boom, 2024).

²² R. Vonk, "Bestaanszekerheid tussen Rijk, gemeenten en maatschappelijk middenveld," in *Een financieel fundament voor lokaal sociaal beleid. Over (on)zekerheid in de bekostiging van bestaanszekerheid*, ed. B. Leurs (Den Haag: Raad voor Openbaar Bestuur, 2024).

²³ F. de Kam and F. Nypels, *Afscheid van het paradijs : de herziening van de sociale zekerheid* (Amsterdam: Contact, 1984).

Zekerheid als primaire doelstelling maakte plaats voor andere doelen: re-integratie, arbeidsparticipatie en de eigen verantwoordelijkheid. Zekerheid was mooi, maar het systeem moest vooral leiden naar werk, want werk was het re-integratiemiddel bij uitstek. Werk gaf mensen niet alleen een inkomen, maar ook eigenwaarde en toekomstperspectief. Iets wat afhankelijkheid van de overheid mensen per definitie niet gaf.²⁴ Van iemand met een uitkering, mocht dan ook best iets verwacht worden: een tegenprestatie bijvoorbeeld. Werken en meedoen kwamen als begrippenpaar dan ook prominent naar voren in de naamgeving van nieuwe wetten, zoals de Wet Werk en Bijstand, de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen en de Participatiewet.

Hoewel ik in deze hele korte schets absoluut geen recht doet aan alle historische nuances, geeft dit overzicht volgens mij wel weer dat discussies over socialezekerheidsbeleid zich zelden beperkte tot nationale grenzen. En het laat ook zien dat de eerder genoemde veelheid aan denkbare beelden over wat sociale zekerheid is of zou moeten zijn diepe historische wortels hebben, of het nu om zekerheid, wederkerigheid, participatie, ontplooiing gaat.

3. Waarom is de geschiedenis van sociale zekerheid belangrijk?

Dat brengt als vanzelf mij bij mijn volgende vraag: waarom is de geschiedenis van sociale zekerheid belangrijk? Waarom is het waardevol, nuttig, én noodzakelijk? Staat u mij toe dat ik hier een aantal zaken uitlicht.

De geschiedenis van de sociale zekerheid opent in de eerste plaats een venster op verschuivende opvattingen over sociale en maatschappelijke ordening. Dan gaat het niet alleen over zaken als zekerheid en risico, maar ook over in- en exclusie, over de spanning tussen vrijheid en gelijkheid, of de relatie tussen ongelijkheid en zelfontplooiing.²⁵ Het sociale zekerheidsverschijnsel kan, en moet, volgens mij gezien worden als een door de tijd heen veranderend antwoord op grote maatschappelijke vragen: wie hoort erbij in onze samenleving en wie niet óf niet helemaal? Hoe verhoudt individuele autonomie zich bijvoorbeeld tot het stimuleren van meer kansgelijkheid? Hoe verdelen we verantwoordelijkheden in onze samenleving en waar beleggen we die? En hoe vinden we dat mensen, bedrijven, het maatschappelijk middenveld of overheden zich zouden moeten gedragen? Kortom, het zegt iets over hoe we als samenleving functioneren en de idealen en doelen die we nastreven.

Ik wil dat graag verder toelichten aan de hand van twee meer persoonlijke voorbeelden gesitueerd aan het begin van de periode van mijn leeropdracht.

Dit is mijn opa, Joop Mallie (Figuur 2), de vader van mijn moeder. Hij is hier ongeveer 16 jaar oud, dus het moet 1944 zijn geweest. Zijn vader, Jannes Mallie, is dan net overleden. Jannes was iemand die moeilijk een baan kon vasthouden. Net als veel anderen startte hij in de crisisjaren een eigen bedrijfje op. De laatste jaren van zijn leven was hij parlevinker, ofwel een varende kruidenier. Hij verkocht levensmiddelen aan schepen die op de rede of in de haven van Vlissingen lagen. Na zijn dood werd het gezin Mallie volledig afhankelijk van de diaconie. Voedselpakketten, kolen, kleding – de kerk voorzag erin. Maar het was wel altijd te weinig en erg eenzijdig: aardappelen, havermoutpap, en – óók voor de jongens - damesbloesjes en damesschoenen. In ruil voor die steun moest het gezin

²⁴ WRR, *Herwaardering van welzijnsbeleid* ('s-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1982). WRR, *Een werkend perspectief. Arbeidsparticipatie in de jaren '90* ('s-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1990).

²⁵ G.M.J. Veldkamp, G.M. Van Veldhoven, and A. Kapteyn, *Paradoxen in de sociale zekerheid : inleidingen uitgesproken bij de 57e herdenking van de Dies Natalis van de Katholieke Hogeschool Tilburg op 22 november 1984* (Deventer: Kluwer, 1984), 10-17.

natuurlijk wel drie keer per zondag naar de kerk. En het was ook zeker niet de bedoeling dat Joop de avondhandelsschool afmaakte. Hij moest gaan werken.

Figuur 2. Joop Mallie (1944). Bron: eigen collectie

Figuur 3. Bestuur en werknemers van de Coöperatieve Stoomzuivelfabriek 'Sint Gertrudis'. Uitgelicht: Antoon Vonk (1930 en 1948). Bron: Beeldbank Op de Beek.

Dit is mijn andere opa, Antoon Vonk (Figuur 3), de vader van mijn vader. Hij was directeur van de coöperatieve Zuivelfabriek Sint Gertrudis in Prinsenbeek, en derhalve lid van de lokale elite. Hij leek zich nergens zorgen over te hoeven maken. Dat veranderde in 1956. Antoon Vonk functioneerde al een tijdje niet meer en hij werd door het bestuur van de coöperatie ontslagen. Pas veel later werd er bij hem Multiple Sclerose vastgesteld. Het echtpaar met 6 kinderen moest na het ontslag direct de directeurswoning verlaten. Bovendien was er van de één op de andere dag geen inkomen meer, en

de meegekregen gouden handdruk was met 6 kinderen al snel op. Het gezin trok in bij de twee zussen van mijn oma, in ruil daarvoor ging oma werken in de winkel van haar beide zusters. Het waren magere jaren, waarin het gezin veel moest leunen op familie, totdat 1966 mijn grootouders een uitkering kregen vanwege hun ondergronds werk tijdens de Duitse bezetting.

Wat laten beide verhalen zien? Ten eerste dat de geschiedenis van sociale zekerheid ook bestaat uit persoonlijke verhalen. Daarnaast dat sociale zekerheid geen gegeven is. De generatie van mijn grootouders kende nog een wereld zonder de zekerheden die we nu hebben. Sociale zekerheid is – laten we dat ook niet vergeten – betrekkelijk en kwetsbaar. Maar ik zie ook exclusie. Er bestonden in de jaren 1940 en 1950 wel degelijk sociale verzekeringen, maar die waren voor omvangrijke groepen in de samenleving niet toegankelijk. Zelfstandig ondernemers – zoals een parlevinker – werden bijvoorbeeld geacht hun eigen broek op te houden. Kortom, het stelsel was mager: er waren geen regelingen voor weduwen en wezen. En voor arbeidsongeschikten en chronisch zieken, zoals Antoon Vonk, was er naast gemeentelijke armenzorg ook niet veel. Die armenzorg was bovendien subsidiair. Dat betekende dat de verantwoordelijkheid voor hulp en ondersteuning in de eerste plaats bij het maatschappelijk middenveld (de kerk) en familie werd belegd, en niet zozeer bij de gemeente, laat staan het Rijk. Wat voor hulp je kreeg hing bovendien sterk af van de plaats waar je woonde en de gemeenschap waarvan je deel uit maakte.

Bovendien laat het ook zien dat in het denken over sociale zekerheid in Nederland wederkerigheid - 'voor wat, hoort wat' - diepe wortels heeft. Sociale zekerheid was en is in Nederland vrijwel nooit vrijblijvend; ook niet als het ging om hulp van de overheid. Steun kon gepaard gaan met tewerkstelling; steun kon worden verhaald worden op je familie en schoonfamilie. Bovendien ging gepaard met impliciete en ook heel expliciete verwachtingen over hoe mensen die hulp ontvingen zich moesten gedragen en welke kansen ze wel of niet kregen. In het geval van Joop Mallie: geen school, maar werk.²⁶ En dus niet de gedroomde carrière als predikant, maar een leven als autogeen lasser bij scheepswerf De Schelde.

Het is met deze bril op niet zo moeilijk om parallellen en verschillen met het heden te zien. Dat maakt de geschiedenis van sociale zekerheid mijns inziens een noodzakelijk en meeslepend studieobject voor onderzoek én onderwijs.

Tegelijkertijd biedt de historische dimensie van sociale zekerheid ook aanknopingspunten voor beleid. Hoewel mijn collega Ido de Haan een aantal jaar terug in *De Groene Amsterdammer* schreef dat de combinatie historicus en beleidsadviseur de slechtst mogelijke combinatie is,²⁷ wil ik toch wat over de toegevoegde waarde van geschiedenis voor beleid zeggen. Ik ben per slot van rekening óók werknemer van een strategisch adviescollege voor regering en parlement.

Ik geloof niet in het bestaan van direct toepasbare beleidslessen uit het verleden. Historisch analogieën laten je vooral zien wat je wilt zien. Maar beleidsmakers en historici hebben wel een aantal zaken met elkaar gemeen. Ten eerste is geschiedenis een integraal onderdeel van het beleidsvormingsproces. Het institutionele kader van staatsinrichting, wetten, regels en procedures, maar ook aan tradities, gebruiken en normen zijn historisch bepaald. Bovendien bouwt nieuw beleid vrijwel altijd voort op ouder beleid. In de politicologie noemen ze dat een 'beleidserfenis'. Dit historisch bouwwerk van instituties en beleidserfenissen bepalen de huidige complexiteit van het

²⁷ I. de Haan, "De lockdown als onderduik. De pandemie in historisch perspectief," *De Groene Amsterdammer*, 29 juli, 2020, <https://www.groene.nl/artikel/de-lockdown-als-onderduik>.

socialzekerheidsstelsel, en bepaalt in grote mate de speelruimte voor nieuw beleid en politieke besluitvorming.²⁸

Het is daarom voor beleidsmakers op het terrein van sociale zekerheid best handig – om niet te zeggen noodzakelijk – om iets af te weten van de geschiedenis van sociale zekerheid. Al is het alleen maar omdat het huidige gelaagde constellatie van instituties en beleidsinstrumenten net zo veelzijdig, rommelig, dubbelzinnig, tegenstrijdig, ongrijpbaar en omstreden is, als de menselijke overtuigingen, relaties, beslissingen, verwachtingen en interacties die eraan ten grondslag hebben gelegen.²⁹ Geschiedenis kan beleidsmakers dus helpen begrijpen waarom het stelsel van sociale zekerheid niet logisch of kloppend is, waarom beleidsmaatregelen soms niet gewenste of verwachte uitkomst hebben en op welke fundamenten nieuw beleid zal gaan rusten.

Meer in zijn algemeenheid, denk ik dat de studie geschiedenis als een verworven set vaardigheden en een manier van denken belangrijk kan zijn voor beleidsvorming. Beleidsvorming is immers, zoals de Amerikaanse politicoloog Hugh Hecló het ooit formuleerde, 'a form of collective puzzlement on society's behalf': een beschouwend en iteratief proces van zoeken en leren, dat wordt ingekaderd en gevormd door interpretaties van het verleden.³⁰ Historici zijn juist om die reden – ook los van hun vakinhoudelijke kennis – uitermate geschikt als beleidsadviseur. Ze schrikken bijvoorbeeld niet snel van onzekerheid, onvoorspelbaarheid en het gebrek aan eenduidigheid. Het leeuwendeel van historisch onderzoek bestaat immers uit het omgaan met het contextafhankelijke, het toevallige, het subjectieve en het tegenstrijdige.

Daarnaast is geschiedenis als discipline per definitie niet reductionistisch. Historici erkennen dus dat er meerdere manieren zijn om de wereld om ons heen te begrijpen. En dat menselijk handelen, en dus beleid, zelden rationeel is of een lineair verloop van a naar b kent.³¹ Dat zijn *in zichzelf* waardevolle vaardigheden in een omgeving waarin je met imperfecte informatie toch *iets* moet doen. Tegen elke geschiedenisstudent zou ik dan ook willen zeggen: wees niet bescheiden. Tegen de overheid: maak hier gebruik van.

4. Waar leg ik mijn accenten?

Hopelijk bent u na dit alles, net als ik, overtuigd van het feit dat de geschiedenis van de sociale zekerheid een mateloos fascinerend en nuttig vakgebied is. Het is me overigens nog niet echt gelukt om mijn leeropdracht strak te begrenzen. Het wordt wellicht wat eenvoudiger grenzen te stellen als het over mijn eigen onderzoeksambities gaat.

In mijn onderzoek zou ik me graag de volgende twee zaken willen richten.

Ten eerste ben ik van mening, dat als we de complexiteit van het sociale zekerheidsverschijnsel als uitgangspunt nemen, we in het onderzoek naar sociale zekerheid de aandacht moeten verleggen van de geschiedenis van *specifieke regelingen* naar geschiedenis van sociale zekerheid voor *specifieke*

²⁸ D. Béland, "Reconsidering Policy Feedback: How Policies Affect Politics," *Administration & Society* 42, no. 5 (2010), <https://doi.org/10.1177/0095399710377444>. D. Béland, "Policy change and health care research," *J Health Polit Policy Law* 35, no. 4 (Aug 2010), <https://doi.org/10.1215/03616878-2010-019>; J. Mahoney and K. Thelen, "A theory of gradual institutional change," in *Explaining institutional change: ambiguity, agency, and power*, ed. J. Mahoney and K. Thelen (Cambridge & New York: Cambridge University Press, 2010).

²⁹ P. Kettunen and K. Petersen, *Beyond welfare state models. Transnational historical perspectives on social policy*, Globalization and welfare 1, (Cheltenham: Elgar, 2011), 5-7.

³⁰ H. Hecló, *Modern social politics in Britain and Sweden: from relief to income maintenance*, Yale studies in political science 25, (New Haven: Yale University Press, 1974), 305-06.

³¹ A.R. Green, *History, policy and public purpose: historians and historical thinking in government* (London: Palgrave Macmillan, 2016), 43-48, <https://doi.org/10.1057/978-1-137-52086-9>.

groepen. Dit dwingt ons om verder te kijken dan de regeling zelf. Het gaat dan immers ook over de reikwijdte van sociale en politieke grondrechten en emancipatie. Het laat dus bij uitstek zien welke (dis)continuïteit in het denken over sociale zekerheid bestond, waar zowel de harde grenzen als de rafelranden van sociale zekerheid lagen én waar(over) verschillende opvattingen botsten. Bovendien dwingt deze insteek ook om sociale zekerheid in volle breedte én in onderlinge samenhang te bezien: van bestaanszekerheid, werk en re-integratie, participatie en sociale ondersteuning tot zorg. Hierdoor worden technische oplossingen of regelingen geplaatst in het bredere verband van botsende opvattingen over de positie van bepaalde groepen in een samenleving. Tot slot dwingt deze insteek ons ook om systematischer te kijken naar de effecten van sociale zekerheid op het leven van mensen, en dus de noodzaak om in het onderzoek aandacht te geven aan de leefwereld, behoeften en capaciteiten van de mensen die ervan afhankelijk waren. Daarbij gaat mijn bijzondere interesse uit naar de groepen in de marges van sociale zekerheid. Groepen die er niet of niet altijd toegang toe hadden of hebben, zoals vrouwen, kinderen en jongeren, mensen met een beperking, zelfstandigen, deeltijdwerkers, migranten, vluchtelingen of dak- en thuislozen.

Daarnaast is er meer aandacht nodig voor de transnationale dimensies van sociale zekerheid. Zoals we hebben gezien, is de geschiedenis van sociale zekerheid voor een belangrijk deel een gedeelde en vervlochten geschiedenis tussen landen. Die onderlinge verbondenheid tussen landen wil ik graag verder onderzoeken, door veel preciezer te kijken naar de circulatie van ideeën, kennis en praktijken. Via welke internationale routes kwam deze interactie tot stand? Hoe vonden kennis en praktijken hun weg in Nederlands beleid en hoe werden ze politiek gelegitimeerd? En vice versa, welke kennis en praktijken verspreidden zich vanuit Nederland naar andere landen? Ik wil me hierbij in het bijzonder richten op de rol van internationale organisaties, zoals de *International Labour Organization* (ILO), waar niet alleen Aat van Rhijn inspiratie opdeed voor zijn rapport, maar waar bijvoorbeeld de eerder genoemde Gerard Veldkamp tot ver na zijn ministerschap veel en vaak kwam.³² In de context van het toenemende belang van internationale samenwerking, én invloed van inter- en supranationale organisaties, zoals de EU, op sociale zekerheid, is het volgens mij belangrijk om te begrijpen hoe beleid ook in het verleden in een transnationaal kader gemaakt is

5. Dankwoord

Er zijn grenzen. Zeker als het gaat om uw tijd en geduld. Ik wil graag afronden met enkele woorden van dank.

Het College van Bestuur van Universiteit Utrecht, het bestuur van Stichting Instituut Gak en het bestuur van de faculteit Geesteswetenschappen en alle anderen die hebben bijgedragen aan mijn benoeming dank ik voor het in mij gestelde vertrouwen. Ik beschouw het als een bijzonder groot voorrecht om deze bijzondere leerstoel te mogen bekleden.

Ik ben ook veel dank verschuldigd aan de Raad voor Volksgezondheid & Samenleving, in het bijzonder aan Stannie Driessen en Jet Bussemaker voor hun steun bij deze stap.

Er zijn natuurlijk nog veel meer mensen die me op cruciale moment hebben gesteund: met wijze woorden, met een luisterend oor, een welkome schouder of gewoon met een schop onder mijn kont. Dan gaat om vrienden en familie, maar ook om iedereen met wie ik de afgelopen jaren heb samengewerkt.

Dat ik hier sta is dus zeker niet alleen mijn eigen persoonlijke verdienste. Zoals de 12^e-eeuwse denker Bernardus van Chartres al zei: 'wij zijn als dwergen, zittend op de schouders van reuzen, zodat wij meer en verder zien dan zij, niet zozeer door de scherpte van onze eigen blik of door de lengte van

³² Bosmans, "Veldkamp, Gerardus Matheus Johannes (1921-1990)."

ons lichaam, maar omdat wij in de hoogte worden getild en verheven worden door de grootheid van de reuzen'.³³

Een aantal van die reuzen wil ik hier bij name noemen.

Om te beginnen Jaap van Moolenbroek. Jaap, ik ben inmiddels heel ver afgedwaald van de mediëvistiek, maar ik denk ik dat ik de belangrijkste lessen wel heb onthouden: precies lezen, *in* maar vooral ook *tussen* de regels, én empathie voor mensen die leefden in een wereld die zo anders was als die van ons.

Ik wil hier ook mijn promotor Eddy Houwaart en co-promotor Karel-Peter Companje noemen. Toen jullie in het najaar van 2006 deze verdwaalde mediëvist voor je neus kregen – die nog te laat was voor zijn sollicitatiegesprek ook – moeten jullie toch *iets* in me hebben gezien. Wat weet ik niet, maar ik ben jullie nog steeds bijzonder dankbaar voor de kans die jullie mij toen hebben gegeven.

Tom van der Grinten, jij bezorgde mij met jouw college over instituties een zeldzaam eureka-moment: zo'n moment waarbij alle puzzelstukjes in elkaar vielen en ik even wist waartoe ik op aarde was. Ik durf hier ook met een gerust hart te zeggen: ik ben een institutionalist. Bovendien gaf je mij een broodnodige schop: dat ik wel volslagen gek was als ik niet zou solliciteren op deze leerstoel.

Ook mijn voorganger op deze bijzondere leerstoel, Lex Heerma van Voss, verdient een plaats in deze rij. Of je het nu wil of niet, je bent een soort aartsvader van dit vakgebied. Ik vind het ontzettend eervol om in je voetsporen te mogen treden.

En dan een persoonlijke noot.

Lieve mama, Anneke, Marieke en Anton. Ik sta hier dan wel achter dit kathedraal, maar jullie kennen me gewoon als zoon en broer. En dat is eigenlijk ook veel belangrijker. En net als elke andere dag de afgelopen tien jaar denk ik ook vandaag aan mijn vader.

Lieve Anna, mijn betere ik en mijn absolute voorbeeld. Dat je het al 18 jaar met mij uithoudt, zegt eigenlijk al genoeg. Ik hoop dat er nog vele jaren volgen. En dan Livia, mijn lieve kleine meisje. Je bent er nu niet bij, maar misschien lees je dit als je ouder bent nog eens terug. In het Bijbelboek Spreuken staat: 'almaar onvervulde hoop maakt ziek, vervuld verlangen is een levensboom'.³⁴ Ik kan je vertellen, dat is echt zo. Lang hebben we op je gewacht, maar ik kan me nu al niet meer voorstellen hoe ik ooit zonder jou heb kunnen leven.

Mijnheer de Rector Magnificus, geachte aanwezigen!

Ik heb gezegd.

³³ Voor het originele citaat, zie: C.C.I. Webb, ed., *Ioannis Saresberiensis episcopi Carnotensis Metalogicon. Libri III.* (Oxford: E Typographeo Clarendoniano, 1929), 136. De hier gebruikte vertaling is te vinden in: R. Halleux, "De erfenis der antieken: van de Oudheid tot de De Revolutionibus van Copernicus," in *Geschiedenis van de wetenschappen in België van de Oudheid tot 1815*, ed. R. Halleux, C. Opsome, and J. Vandersmissen (Brussel: Gemeentekrediet/Dexia, 1998), 15.

³⁴ Spreuken 12:13 (NBV)

Bibliografie

- Baldwin, P. *The Politics of Social Solidarity : Class Bases of the European Welfare State, 1875-1975*. Cambridge [England]; New York: Cambridge University Press, 1990.
- Béland, D. "Policy Change and Health Care Research." [In eng]. *J Health Polit Policy Law* 35, no. 4 (Aug 2010): 615-41. <https://doi.org/10.1215/03616878-2010-019>.
- . "Reconsidering Policy Feedback: How Policies Affect Politics." *Administration & Society* 42, no. 5 (2010): 568-90. <https://doi.org/10.1177/0095399710377444>.
- Béland, D. *Social Security : History and Politics from the New Deal to the Privatization Debate*. Studies in Government and Public Policy. Lawrence: University Press of Kansas, 2006.
- Beveridge, W.H. *Insurance for All and Everything*. The New Way Series Vii. London: Daily News Ltd., 1924.
- . *Social Insurance and Allied Services: Report*. London: HMSO, 1942.
- Bosmans, J. "Veldkamp, Gerardus Matheus Johannes (1921-1990)." *Biografisch Woordenboek van Nederland*. (2013). <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn5/veldkamp>
- de Haan, I. "De Lockdown Als Onderduik. De Pandemie in Historisch Perspectief." *De Groene Amsterdammer*, 29 juli, 2020. <https://www.groene.nl/artikel/de-lockdown-als-onderduik>.
- de Kam, F., and F. Nypels. *Afscheid Van Het Paradijs : De Herziening Van De Sociale Zekerheid*. Amsterdam: Contact, 1984.
- de Kam, F., C.G.M. Sterks, and G.M.J. Veldkamp. *Kluwer Schets Van De Leer Van De Sociale Zekerheid*. Schets Van De Leer Van De Sociale Zekerheid. 2e geheel herz. ed. Deventer: Kluwer, 1989.
- Green, A.R. *History, Policy and Public Purpose : Historians and Historical Thinking in Government*. London: Palgrave Macmillan, 2016. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-52086-9>.
- Halleux, R. "De Erfenis Der Antieken: Van De Oudheid Tot De De Revolutionibus Van Copernicus." In *Geschiedenis Van De Wetenschappen in België Van De Oudheid Tot 1815*, edited by R. Halleux, C. Opsome and J. Vandersmissen. Brussel: Gemeentekrediet/Dexia, 1998.
- Hecló, H. *Modern Social Politics in Britain and Sweden: From Relief to Income Maintenance*. Yale Studies in Political Science 25. New Haven: Yale University Press, 1974.
- Kettunen, P., and K. Petersen. *Beyond Welfare State Models. Transnational Historical Perspectives on Social Policy*. Globalization and Welfare 1. Cheltenham: Elgar, 2011.
- Lengwiler, M. "Cultural Meanings of Social Security in Postwar Europe." *Social Science History* 39, no. 1 (2015): 85-106. <https://www.jstor.org/stable/90017115>.
- Lindner, Th., W. De Koster, and J. Van der Waal. "Different Understandings of Welfare Benefits among the Dutch Public: A Focus Group Study." *Social Policy & Administration* 56, no. 7 (2022/12/01 2022): 990-1005. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/spol.12816>.
<https://doi.org/10.1111/spol.12816>.
- Mahoney, J., and K. Thelen. "A Theory of Gradual Institutional Change." In *Explaining Institutional Change: Ambiguity, Agency, and Power*, edited by J. Mahoney and K. Thelen, 1-37. Cambridge & New York: Cambridge University Press, 2010.
- Mellink, B. "Politici Zonder Partij. Sociale Zekerheid En De Geboorte Van Het Neoliberalisme in Nederland (1945-1958)." *BMGN - Low Countries Historical Review* 132, no. 4 (2017): 25-52. <https://doi.org/http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.10220>.
- Mellink, B., and M. Oudenampsen. *Neoliberalisme : Een Nederlandse Geschiedenis*. Amsterdam: Boom, 2022.
- Poole, Mary. *The Segregated Origins of Social Security : African Americans and the Welfare State*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2006. <http://site.ebrary.com/id/10273431>.
- Rodgers, D.T. *Atlantic Crossings Social Politics in a Progressive Age*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998. <http://hdl.handle.net/2027/heb.00064>.
- Roebroek, J.M., and M. Hertogh. '*De Beschavende Invloed Des Tijds*'. *Twee Eeuwen Sociale Politiek, Verzorgingsstaat En Sociale Zekerheid in Nederland*. Den Haag: VUGA, 1998.

- SZW. *Kennisagenda Szw 2023-2026* Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2023. doi:<https://open.overheid.nl/documenten/ronl-0b82c42d285784f7dfa2d01198351c5bcc54d727/pdf>.
- van der Veen, R.J., P. Achterberg, and J. Raven. "De Legitimiteit Van De Verzorgingsstaat. Ontwikkelingen in De Publieke Opinie over De Verzorgingsstaat En De Gevolgen Hiervan Voor Het Denken over De Sociale Zekerheid." *Centre for Rotterdam Cultural Sociology (CROCUS)* (2009). <https://doi.org/http://hdl.handle.net/1765/19963>.
<http://hdl.handle.net/1765/19963>.
- van Rhijn, A.A. *Sociale Zekerheid : Rapport Van De Commissie, Ingesteld Bij Beschikking Van Den Minister Van Sociale Zaken Van 26 Maart 1943, Met De Opdracht Algemeene Richtlijnen Vast Te Stellen Voor De Toekomstige Ontwikkeling Der Sociale Verzekering in Nederland. Dl 1. Overzicht Van De Bestaande Stelsels in Nederland En Een Aantal Andere Landen, Benevens Van De in Sommige Dezer Landen Uitgewerkte Plannen Tot Herziening En Uitbreiding Der Bestaande Voorzieningen*. 's-Gravenhage: Algemeene Landsdrukkerij, 1945.
- . *Sociale Zekerheid : Rapport Van De Commissie, Ingesteld Bij Beschikking Van Den Minister Van Sociale Zaken Van 26 Maart 1943, Met De Opdracht Algemeene Richtlijnen Vast Te Stellen Voor De Toekomstige Ontwikkeling Der Sociale Verzekering in Nederland. Dl. 2: Algemeene Richtlijnen Voor De Toekomstige Ontwikkeling Der Sociale Verzekering in Nederland*. 's-Gravenhage: Algemeene Landsdrukkerij, 1945.
- Veldkamp, G.M.J. *De Didactiek Van De Sociale Zekerheid*. Deventer: Kluwer, 1984.
- Veldkamp, G.M.J., G.M. Van Veldhoven, and A. Kapteyn. *Paradoxen in De Sociale Zekerheid : Inleidingen Uitgesproken Bij De 57e Herdenking Van De Dies Natalis Van De Katholieke Hogeschool Tilburg Op 22 November 1984*. Deventer: Kluwer, 1984.
- Vonk, R. "Bestaanszekerheid Tussen Rijk, Gemeenten En Maatschappelijk Middenveld." In *Een Financieel Fundament Voor Lokaal Sociaal Beleid. Over (on)Zekerheid in De Bekostiging Van Bestaanszekerheid*, edited by B. Leurs, 21-33. Den Haag: Raad voor Openbaar Bestuur, 2024.
- Webb, C.C.I., ed. *Ioannis Saresberiensis Episcopi Carnotensis Metalogicon. Libri lii*. . Oxford: E Typographeo Clarendoniano, 1929.
- Whiteside, N. "The Beveridge Report and Its Implementation: A Revolutionary Project?" [In Fr]. *Histoire@Politique* 24, no. 3 (2014): 24-37. <https://doi.org/10.3917/hp.024.0024>.
- Woltring, N.M. *De Marktconforme Verzorgingsstaat. Nederlands Neoliberalisme in De Lange Jaren Negentig*. Amsterdam: Boom, 2024.
- WRR. *Een Werkend Perspectief. Arbeidsparticipatie in De Jaren '90*. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1990.
- . *Herwaardering Van Welzijnsbeleid*. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1982.